

УДК 911.3:502(477–751.3)(477–16)

Мельничук М.М., к.геогр.н., доц., Безсмертнюк Т.П.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Melniychuk M.MPh.D., Assoc. Prof., Bezsmertniuk T.P.

**RECREATIONAL POTENCIAL OF NATURE RESERVE FUND NORTH-WESTERN
REGION OF UKRAINE**

Актуальним питанням розвитку багатьох регіонів України у зв'язку з визначенням туризму як однієї із пріоритетних галузей є дослідження їх туристсько-рекреаційного потенціалу з метою виявлення характеристик та проблем на регіональному рівні та їх подальше практичне застосування уже на національному. Територія Волинської та Рівненської областей володіє багатим природно-ресурсним потенціалом, що поряд із яскравими регіональними особливостями створюють всі передумови для розвитку рекреаційної діяльності. Північно-Західний регіон охоплює рівнинні простори Поліської низовини та Волинської височини та є одним із найбагатших на водні та лісові ресурси. Тут густа річкова мережа, багато озер і боліт, великі запаси підземних вод, зосереджені значні масиви лісів Полісся. Особливе місце належить природно-заповідним територіям та об'єктам різного категоріального рівня та статусу, які за умови дотримання природоохоронного режиму використовуються в оздоровчих та інших рекреаційних цілях.

Необхідною умовою розвитку рекреації є наявність рекреаційного потенціалу, який може оцінюватися в різних масштабах: на рівні світу, країни, району і т. д. Рекреаційний потенціал – це сукупність природних, культурно-історичних і соціально-економічних передумов організації рекреаційної діяльності на певній території [4]. Під природно-заповідним фондом (ПЗФ) України розуміються ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти, які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонових моніторингу навколишнього природного середовища. До ПЗФ України належать як природні території та об'єкти – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, так і штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва [2].

На території Північно-Західного регіону створена та існує мережа природно-заповідного фонду, до якої станом на 01.01.2014 року віднесено 694 території та об'єкти загальною площею 416,3 тис. га, в тому числі 53 об'єкти загальнодержавного значення площею 197,6 тис. га і 641 об'єкт місцевого значення площею 218,7 тис. га [1; 3]. Природно-заповідний фонд Північно-Західного регіону України представлений практично усіма категоріями заповідних територій, за винятком біосферних заповідників. Найбільшу частку у структурі природно-заповідного фонду регіону за кількістю об'єктів займають заказники та пам'ятки природи. Найменшою кількістю об'єктів у Північно-Західному регіоні представлені такі категорії ПЗФ як дендрологічні парки, зоологічні парки та ботанічні сади – по одному. Водночас найбільшу площу в структурі природно-заповідного фонду регіону займають заказники, національні природні парки (НПП), регіональні ландшафтні парки (РЛП) та природні заповідники.

Всі об'єкти ПЗФ, за винятком заповідників, є складовими рекреаційного потенціалу території. На території природних заповідників забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню заповідника, в тому числі влаштування місць відпочинку населення та туризм [2]. Природні заповідники не входять до рекреаційної сфери, але являють собою цікаві пізнавальні об'єкти. На території регіону функціонує два природних заповідника – Черемський на території Маневицького району Волинської області та Поліський в межах Володимирецького, Дубровицького, Рокитнівського та Сарненського районів Рівненської області. Водночас природні заповідники, здійснюючи еколого-освітню роботу, займають особливе місце в екотуристській еколого-освітній діяльності. Відвідати природний заповідник можна тільки у супроводі співробітника установи.

Серед об'єктів ПЗФ регіону найбільш придатними для рекреаційного використання є національні природні парки та регіональні ландшафтні парки. Одним із ключових завдань функціонування даних категорій ПЗФ являється створення умов для організованого та ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів. На території національних природних парків і регіональних ландшафтних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей встановлюється режим щодо їх охорони, відтворення та використання згідно з функціональним зонуванням [2].

На території досліджуваного нами регіону знаходяться чотири національних природних парки. Шацький НПП було створено з метою збереження, відтворення та раціонального використання унікальних природних комплексів Шацького поозер'я, посилення охорони водно-болотних угідь міжнародного значення, сприяння розвитку міжнародного співробітництва у галузі збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. Поєднання численних озер з лісовими масивами, своєрідний поліський колорит, різноманіття рослинних угруповань та їх висока естетична цінність сприяють розвитку рекреації в цьому мальовничому куточку Західного Полісся. З точки зору забезпечення потенційними ландшафтами практично серед усіх об'єктів ПЗФ західних регіонів України Шацький НПП належить до найбільш перспективних територій, придатних для швидкого та ефективного розвитку туризму. НПП «Прип'ять-Стохід», один із найунікальніших природних комплексів не лише України, а й Східної Європи, було створено з метою збереження, відтворення та раціонального використання типових поліських комплексів, які мають важливе природоохоронне, наукове, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення. Рекреаційний потенціал парку (рельєф, клімат, поверхневі води, рослинний і тваринний світ) має важливе значення для розвитку екологічного, зеленого та водного туризму. На території надзвичайно цінних Ківерцівських лісів з метою збереження, відтворення і раціонального використання цінних природних комплексів та історико-культурних об'єктів Волинського Полісся створено НПП «Цуманська Пуща». Проте функціонування установи і досі під загрозою: не створено відповідної адміністрації, не ведеться дослідницька та природоохоронна робота. Парк включає частину одного з найцінніших розлогих лісових масивів Волині. Територія парку та його околиць має багате історичне минуле та цікаву історико-культурну спадщину. Значним туристичним потенціалом відзначається НПП «Дермансько-Острозький», який займає вузьку частину Малого Полісся, затиснуту між Мізоцьким кряжем та Кременецькою височиною. Національний природний парк «Дермансько-Острозький» створено з метою збереження цінних природних територій та історико-культурних об'єктів, що мають важливе природоохоронне, наукове, естетичне, освітнє, рекреаційне та оздоровче значення. Тут є всі групи ландшафтів –

закриті простори з малою оглядовістю, напіввідкриті з середньою оглядовістю і відкриті з великою оглядовістю. Територія національного парку з його лісовими масивами, куполоподібними підняттями серед рівнини, оригінальними болотами, значною кількістю рідкісних рослин має великі перспективи для розвитку туризму, зокрема екологічного, зеленого та краєзнавчого. На території парку знаходиться велика кількість водних об'єктів, які можуть використовуватися в цілях рекреації (любительська рибалка, пляжний відпочинок). Територія розташування парку цікава не лише з природничої точки зору, це також своєрідний історико-культурний регіон.

На території Рівненської області розташовані три регіональні ландшафтні парки регіону, які також перспективні для розвитку туристсько-рекреаційної діяльності. РЛП «Прип'ять-Стохід» представляє один з найбільш унікальних природних комплексів як в Україні, так і у Східній Європі, з особливо привабливими озерами з піщаними берегами та річками Прип'ять і Стохід, які, зливаючись, нагадують дельту Дунаю. Створення РЛП «Дермансько-Мостівський» дозволило при збереженні традиційного господарювання одночасно розвивати нові види діяльності – рекреацію та туризм, а також сприяти збереженню унікальних типових природних комплексів, історико-культурних пам'яток старовинної Дермані та інших населених пунктів. РЛП «Надслучанський» вирізняється особливою естетичною цінністю. Популярним є такий вид туризму, як сплави на плотах річкою Случ, що дозволяє ближче познайомитись з унікальними краєвидами «Надслучанської Швейцарії».

В рекреаційних цілях пізнавальне значення мають інші природно-заповідні території та об'єкти регіону (заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендропарк, зоопарк та ботанічний сад). Заказники організовуються з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів. Заказники є осередком розвитку наукового та пізнавального туризму з елементами активного відпочинку. Пам'ятки природи становлять окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне, пізнавальне і культурне значення, з метою збереження їх у природному стані. До заповідних урочищ відносять лісові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне і естетичне значення. До природоохоронних рекреаційних установ, окрім НПП та РЛП, відносять також парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, які становлять визначні та цінні зразки паркового будівництва з метою охорони їх і використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях. Дендрологічні парки, зоологічні парки та ботанічні сади створюються з метою збереження, вивчення, акліматизації, розмноження в спеціально створених умовах та ефективного господарського використання рідкісних і типових видів місцевої і світової флори, екзотичних та місцевих видів тварин, ведення наукової, навчальної, освітньої та виховної роботи, ефективного наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання [2]. Заповідні урочища можуть використовуватися для проведення режимних екскурсій, організації на їх основі міжнародних екологічних конгресів, розширення освітньо-виховної роботи. Заказники і пам'ятки природи в майбутньому можна безпосередньо пристосовувати для розвитку комерційного екотуризму.

Серед інших визначних об'єктів природно-заповідного фонду регіону також варто відзначити Державний дендрологічний парк Березнівського лісового коледжу в м. Березне, площею 29,5 га, де зростає 750 видів рослин, з них 18 видів занесено до Червоної книги України. Окрім характерних для цієї зони рослин, тут ростуть екзотичні представники Далекого Сходу, Сибіру, Криму, Кавказу, Середньої Азії, Америки, Японії і Китаю. На півночі Рівненської області на території ботанічної пам'ятки

природи «Юзефінська дача» в Рокитнівському районі збережено дуб-патріарх – Юзефінський дуб (дуб князя Ігоря) – найстаріший в Україні, вік якого перевищує 1350 років. Цей дуб занесено до книги рекордів України, він зайняв друге місце у Всеукраїнському конкурсі найстаріших дерев України. У межах Любомльського району Волинської області, біля села Згорани, розташований ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Згоранські озера», який являє собою цінний природний комплекс, що складається з озер карстового походження (Велике Згоранське, Мале Згоранське, Оріхівське, оточене лісовими масивами та болотами, а також окремо розташовані озера: Хмільники та Лісне), боліт та лісів, де переважають насадження сосни звичайної і вільхи чорної. В південній частині села Оконська Маневицького району Волинської області розташована гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення «Оконські джерела». Майже в центрі озера Окнище розташовані два потужні джерела карстових вод. Вода виходить з-під землі зі значним тиском, утворюючи на поверхні озера два куполоподібні фонтани, з яких постійно витікають грудочки крейди.

У той же час рекреаційний потенціал ПЗФ Північно-Західного регіону використовується малоєфективно, а рекреаційна діяльність на основі природоохоронних об'єктів розвивається не на повну потужність. Наявні території та об'єкти ПЗФ становлять значний потенціал для розвитку туризму та проведення роботи з екологічної освіти та виховання населення Північно-Західного регіону України. Території та об'єкти ПЗФ виступають на сьогодні одним із основних ресурсів розвитку туристсько-рекреаційної сфери регіону за рахунок розширення спектру пропонованих послуг та формування унікальних турпродуктів. Створення та облаштування туристичних маршрутів, екологічних стежок, здійснення еколого-просвітницької природоохоронної роботи серед туристів сприяють розширенню туристично-рекреаційних послуг. Перспективним напрямом розвитку ПЗФ є використання їх у рекреаційно-екскурсійних цілях за умови дотримання природоохоронної складової.

Розвиток туристсько-рекреаційної діяльності на основі територій та об'єктів ПЗФ регіону сприятиме вирішенню наступних завдань: вдосконалення туристичного іміджу регіону, залучення туристів, створення нових робочих місць, екологічне виховання, розвиток інфраструктури (готелі, заклади харчування) та сфери послуг (транспорт і зв'язок, реалізація сувенірної продукції) тощо.

Таким чином, природно-заповідний фонд Північно-Західного регіону України досить різноманітний та володіє значним потенціалом для розвитку туристсько-рекреаційної діяльності. Найбільшим рекреаційним потенціалом володіють національні природні парки та регіональні ландшафтні парки регіону, інші природно-заповідні території та об'єкти мають пізнавальне значення. Розвиток туризму та рекреації у межах природоохоронних територій регіону має високе соціально-економічне значення.

Перелік посилань

1. Екологічний паспорт Волинської області за даними на 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1/volynska>
2. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>
3. Заповідні об'єкти Рівненщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecorivne.gov.ua/reserve/>
4. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.